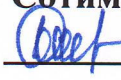

«Тасдиқ мекунам»
Ректори Донишқадаи давлатии
забонҳои Тоҷикистон ба номи
Сотим Улугзода профессор
 Рачабзода Махмадулло
«__» _____ соли 2020.

ТАҚРИЗИ

муассисаи тақриздиҳанда ба рисолаи доктории Нуров Нуралӣ Норович дар мавзӯи «Поэтикаи ғазалиёти Мирзо Абдулқодири Бедил» барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои филологӣ, аз рӯи ихтисоси 10.01.01 – Адабиёти тоҷик

Мирзо Абдулқодири Бедил дар таърихи адабиёти миллии мо дар силки шоирони номвар, чун Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абулқосими Фирдавсӣ, Аттори Нишопурӣ, Саъдии Шерозӣ, Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ, Ҳофизии Шерозӣ ва дигар суҳанварон қарор дошта, осори мондагору мероси маънавии арзишманди ӯ садсолаҳо писанди хосу ом ва ба истиқболи аҳли суҳан сазовор гардидааст. Маҳз ҳамин мақоми шоистаи Мирзо Абдулқодири Бедил аст, ки дар тамоми ҳавзаву мактабҳои шеърӣ суҳанварӣ татаббӯву пайравӣ ба шеъри ӯ далели иқтидори шоирӣ ва дарку фаҳми рашҳаи қалами вай нишони маънирасиву суҳаншиносӣ пазируфта мешуд. Ҳосили бузургии шахсият ва ҷойгоҳи баланди истеъдоди адиби мазкур буд, ки дар рӯзгори маънавии мардуми тоҷик бедилшиносиву бедилрасӣ ба унвони як илми ҷудогона шинохта шуд ва девони шоир дар шумори кутуби қироат ба барномаҳои мадориси сарзамини Мовароуннаҳр ворид шуд. Ба ин минвол, нерӯи каломи ҳақимона, нукоти орифона ва ҷозибҳои ҳуруфи ошиқонаи Бедил дар мағз-мағзи ҷони дӯстдорону иродатмандони ӯ ҷо гирифта, ин ҳулусу муҳаббат то замони мо рафъату нашъат пайдо кард ва то ҷовидон идома хоҳад ёфт.

Бо ин ҳама маҳбубияте, ки чунин шоиру нависанда ва файласуфи тавоно дар назди мардуми тоҷик дорад, эҷодиёти ӯ хеле кам ба муомилоти илмӣ ва пажӯҳишоти густурда кашида шудааст. Бахусус, ҷанбаҳои поэтикӣ ғазал, ки яке аз жанрҳои марказии осори Бедил ба шумор меравад, дар шакли рисолаи таҳқиқотӣ алоҳида мавриди омӯзиш қарор нагирифта буд.

Аз ин рӯ, рисолаи доктории Нуров Нуралӣ Норович, ки ба тадқиқи ҳунари шоирии Бедил дар эҷоди ғазал бахшида шудааст, аз назари интиҳоби мавзӯ, гузоришу баррасии масоил, таҳлили мазмуну муҳтавои ғазалиёт, таъйини сабку салиқаи нигорандагии суҳанвари мавриди назар, фарогирии манобеи адабӣ, кутуби илмиву назарӣ ва натиҷабардориҳо як асари тозаи пажӯҳишӣ дар адабиётшиносии муосири тоҷик мебошад.

Аз сохтору банду басти тадқиқот равшан мешавад, ки диссертант дар бедилшиносӣ тасаллут ёфта, аз вусъати шуҳрати адабӣ ва густураи маърифати осори Бедил дар паҳнои адабпажӯии тоҷику форс иттилооти фаровон дорад.

Кори диссертатсионии унвонҷӯ фарогири муқаддима, панҷ боб, бист фасл, хулоса ва феҳристи адабиёти истифодашуда мебошад.

Қисмати муқаддимотии рисола шомили нуктаҳои асосии рисола, амсоли зарурати тадқиқи мавзӯ, сайри кӯтоҳи дараҷаи омӯзиши масъалаи асосӣ, арзиши назариву амалӣ, мақсаду вазифаҳои пажӯҳиш, шарҳи навовариҳои илмӣ, баёни сарчашмаҳову усули кор, матолиби меҳварии ба дифоъ пешниҳодшаванда ва бозгӯи муҳтавои дигар меъёрҳои сохтории диссертатсия буда, аз савияи баланди илмӣ муаллиф далолат менамояд.

Боби аввали рисола «Сохторшиносии ғазал ва таҳаввули он дар эҷодиёти Бедил» ном дошта, бахши заминавии таҳқиқот ба шумор меравад. Масъалаҳои вобаста ба тарҳу сохтори ғазалиёти шоирро диссертант дар чор фасл баррасӣ намудааст. Аз ҷумла, муаллиф тавонистааст, ки дар фасли нахустини боби аввал мақоми Бедилро дар

рушду равнақи ғазалсарой ба сароҳат нишон дода, перомуни ибтикороти шоирии ӯ далелҳои равшан биёварад. Дар ин ҷо таҳлили ҷанбаҳои ҳунари дар тарҳу сохтмони ғазали бедилона ба ҳадде сурат гирифтааст, ки хонандаи рисола аз манзараи комили андешаву тафаккури бадеии шоир ба ҳубӣ ошноӣ ҳосил мекунад. Баррасии сохтори ибораҳо, таркибҳо, таъбирҳо ва маънидоди онҳо ифодагари онанд, ки соҳиби диссертатсия усули таҳияи фарҳанги таъбироту мушкилоти ашъори Мирзо Абдулқодири Бедилро низ дар худ маърифат кардааст.

Дар фасли дувуми ин боб масъалаи дидгоҳу афкори адабии Мирзо Абдулқодири Бедил дар заминаи ғазалиёти ҳуди шоир тадқиқ шудааст. Диссертант Н. Н. Нуров дар ин баҳши рисола баҳси бисёр доманадореро оид ба маърифати шеъри Бедил ба миён оварда, ҷавҳару моҳияти китобу мақолаҳои бедилшиносони маъруфро мӯшикофона муқоисаву ҳаллу фасл менамояд. Вай аз ҳилоли ин радду бадалҳо бо овардани абёти ҷолиби шоир собит менамояд, ки Бедил бо қудрати суханварӣ, таровату назокати баён ва равониву узубати гуфтор аз шуарои тозапардоз ва соҳибибтикор аст. Шарҳу тавзеҳоти дар хусуси мафҳуми калидии «забони бедилӣ» ороштаи муаллиф аз беҳтарин бозёфтҳои илмии ӯ ба шумор меравад.

Фаслҳои дигари боби нахустин ба ташреҳи истиқлоли мисраъ, такрори қофия, радифҳои нодир ва вежагиҳои корбурди анвои авзони ғазал дар девони Бедил нигаронида шудаанд. Аз тадқиқот аён мегардад, ки Бедил баробар дар маъниофаринӣ, инчунин дар корбасти аносири вазну оҳанг дар каломи ноби хеш низ тозакорихо ба зӯҳур овардааст. Яке аз ин матолибро диссертант бо таъя ба сухани соҳиби «Сафинаи Хушгӯ» меоварад, ки Бедил ба ғайр аз он ки дар қолаби 19 баҳри маъмул шеър гуфтааст, инчунин баҳри бистумро ҳам кашф кардааст. Бо таъя ба ин навъ ахбор муаллифи пажӯҳиш омори дурусти теъдоди ғазал, вазн ва баҳрҳои роиҷ дар эҷодиёти шоирро тадқиқ намуда, ин ҷанбаи сохторшиносии Бедилро ҳаматарафа мавриди омӯзиш қарор медиҳад. Ҳамзамон бо интиҳоби абёти гуногун аз корбурди баҳрҳои арабӣ дар

шеъри Бедил сухан ба миён оварда, ба дурустӣ вусъати донишу маҳорати шоирии ӯро ба намоиш мегузорад. Аз ин мавзӯ ҷашф кардани пайванди Бедил бо анъанаҳои дерини суханвариини Ҳинди қадим ва зимни истифодаи фаровони авзони мураккаб ба ҳадди баланди санъати оливу мураккаб расонидани шеъри сабки ҳиндӣ нишони ҷусторҳои амиқу густардаи рисоланавис мебошад.

«Сабкшиносӣ ва поэтикаи забони ғазалиёти Бедил» унвони боби дуюми рисола буда, аз шаш фасл таркиб ёфтааст ва аз назари теъдоди саҳифаву масоили баррасишаванда бахши калонтарини тадқиқот аст.

Дар ин боб масъалаҳои поэтикаи забони шеъри бедилӣ, сарчашмаҳои зухур ва омилҳои интисоби печидагӯиву мураккаббаёнӣ, вожаҳои ҳоси коргоҳи ҳунари шоириву маъниофариниҳои Бедил дар мисоли вожаи нафас, санъатҳои бадеӣ дар заминаи кинояву муаммо, вожасозӣ, шеваҳои ҳоси таъбирифари, калимаву таркибҳо ва суннатҳои мардумӣ дар ашъори суханвар ва шарҳу маънигузориини шоирона дар девони шоир баррасӣ гардидаанд.

Муаллиф дар заминаи ахбори тазкираҳо ва афкори илмии адабиётшиносони ватаниву хориҷӣ маъҳазу сарчашмаи ҳар як ҷузъи ҳунари шоирии Бедилро таҳлил менамояд. Ӯ бо ташреҳи истилоҳоти меҳвариини илми балоғати ҳиндӣ «аланкар» ва «дхвана» сайри кӯтоҳро аз пешинаи мактаби бостониини поэтикаи ин сарзамин анҷом медиҳад ва сипас ба камолоти омӯзаву орояҳои бадеии Бедил мепардозад.

Бояд тазаққур дод, ки бо чунин равиш таҳқиқ шудани аркони аслии шеъру адаб қимати илмии рисолаи Н. Нуровро ба сифати таърихи адабиёти қадими миллии ҳиндӣ, адабиёти форсизабони Шибҳи Қора ва фанни поэтикаи таърихӣ боло мебарад.

Ҳамчунин, шарҳу маънидоди калимаҳои мураккаб, ибораву таркибҳои шоиронае, ки дар заминаи калимаи нафас дар диссертатсия сурат гирифтааст, маълум менамояд, ки муаллиф мустақилонаву собитқадамона шеваҳои тафсири шеъри Бедилро ҷашф кардааст.

Дар фасли чудогона баррасӣ гардидани санъатҳои кинояву муаммо ва нишон додани иқтидори Бедил дар забондонӣ, огоҳӣ аз мазомини калимот, рӯнамо сохтани бозии алфоз ва дигар нишонаҳои тасаннуоти шоиронаи ӯ боби дуҷуми рисолаҳо тамомият бахшидааст.

Бисёр муҳим аст, ки муҳаққиқ рӯҳи ашъори Мирзо Абдулқодири Бедилро тоҷикона мешиносад ва барои исботи гуфтори хеш аз девони шоир намунаҳои зиёдеро ҳамчун далел бозтоб медиҳад. Маълум мегардад, ки маҳз дар маҳзани андешаҳои бадеии шоир бехтарину роиҷтарин калимаву таъбироти нодиру ноби тоҷикона ҳифз шудаанд.

Боби дуҷум бо омӯзиши тарзҳои гуногунмаъноӣ пайдо кардани калимаҳо ва дар коргоҳу мактаби шоиронаи Бедил мафҳуму вазифаҳои дигар пайдо кардани вожагон ба интиҳо мерасад. Соҳиби рисола рангинии мушоҳидаҳо, вусъати назар, парвози ҳаёл, заковати таъб ва назокати нигориши Бедилро дар тафсири тозаии ҳолату ҳодисот, аҷзҳои муҳит, ақсоми табиат ва аносири ҳастӣ бисёр румузфаҳмона тавзеҳ додааст.

Боби савуми диссертатсия «**Тасвирсозӣ, шигардҳои маъниофарӣ ва мазмунсозӣ**» номида шудааст. Муаллиф дар чор фасли он ба мавзӯҳои ғазали тасвирӣ ва шеваҳои зухури он, тасвири табиат, тасвирҳои парадоксӣ ва маъниофарӣ ва тавсеаи ҷанбаҳои мавзӯии ғазал дар девони Бедил таваҷҷуҳ зоҳир кардааст. Аз таҳлилҳои суратгирифта бармеояд, ки баробари шоири маъниофару мазмунсоз будан, инчунин Бедил шоири тасвиргар аст. Вай лаҳзаҳои гуногуни ҳаёт, фаслҳои сол, манозирҳои бошукуҳи табиат, марҳилаҳои умри одамӣ, тағйири ҳолу вазъи моддиву равонӣ ва гардишҳоро табaddулотро рангину пурҷозибар рӯйи қоғаз меоварад.

Муҳаққиқ Н.Нуров тасвирҳои парадоксии ғазалиёти Мирзо Абдулқодири Бедилро дар як фасл бо қамолӣ ҷӯяндагӣ мавриди омӯзиш қарор додааст. Аз муҳтавои пажӯҳиш бармеояд, ки парадокс ё санъати муноқаза дар шеъри Бедил танҳо як намунаи суханбозиву лафзтарошӣ нест, балки он ифодагари ҳикмату ирфони шоир аст. Масалан, муаллиф

ба ин масъала чунин ишора менамояд: «Мутолиаи девони Бедил ва тааммул дар он чи гуфта омад, ин нуктаро равшан месозад, ки Абулмаонӣ бештар дар шарҳи матолиб ва ақоиди ирфонӣ аз ин қабил тасвиру таркибҳо ба кор мегирад» (сах. 248).

Дар баробари ин, тасвирҳои парадоксӣ нишони барҷастаи суханвари тозақору таҷаддудгаро ва соҳиби забону шеваҳои хоси баён будани шоир мебошанд.

Диссертант дар ин қисмати рисола ба мавзӯҳои марказии ғазалиёти Мирзо Абдулқодири Бедил, аз қабилҳои афкори фалсафӣ, унсурҳои фалсафӣ, мазмунбандии мафҳумҳову истилоҳоти фарҳанги ҳиндӣ, ирфону ахлоқ, мароҳили камолоти фардӣ, сафои ботин, забти нафас, омилҳои гароиши ин мутафаккир ба тасаввуф ва нақши пирони ӯ рӯй оварда, дар хусуси маслаки ӯ низ суҳан ба миён овардааст.

«Таассури поэтикии Бедил аз суханварони гузашта» номи боби чоруми тадқиқот аст. Масъалаи асосии ин боб тадқиқи пайванди ҷаҳони фикрии Бедил ба шоирону суханварони бузург аст, ки таъсири сухани онон дар ашъори ин қаламкаши тавоно равшан ба мушоҳида мерасад.

Муаллифи диссертатсия бештар ба таъсиргузориҳои мазмуну мавзӯ ва сабку услуби адибон, Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абулқосим Фирдавсӣ, Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ, Толиби Омулӣ ва иҷмолан чанд суҳанпардозии машҳур ба эҷодиёти Мирзо Абдулқодири Бедил мулоҳиза рондааст.

Мундариҷаи ин бахши тадқиқот ошкор месозад, ки агар Бедил аз Рӯдакӣ бештар ба таври умумӣ равиши баён ва мафҳум бардошта бошад, аз персонажҳову қаҳрамонҳои «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ маъниҳои барҷаставу пайваста ба дарунмояҳои дostonҳоро берун кашидааст. Аз ҷумла, ҳангоми таҳлили образи Рустам ва мақоми он дар шеърҳои Бедил менависад: «Дар афкори иҷтимоии Бедил Рустам авҷу шукӯҳи бузургииест, ки ба дасти асирону камзарфону камқудратон гузаштааст. Абулмаонӣ бо ишорат ба зӯру тавони Рустам авзои иҷтимоии ҷомеаи

худро интиқод мекунад, ки қудрату ҷасорат ва шукӯҳу нусратро ба ихтиёри афроди булфузул ва ҳарзаталош додааст» (сах. 301-302).

Аз баррасии мавзӯи таъсири вижагиҳои ҳунарии шеърӣ Толиби Омулӣ бар ашъори Бедили Дехлавӣ бармеояд, ки барои тақомули шеваи эҷоди Абулмаонӣ шуарои мактаби сабки ҳиндӣ низ нақши намоён доштаанд. Ин гуфтаро намунаи ғазалҳои Толиби Омулӣ, ки Бедил аз онҳо қолаби вазну қофия ва ҷавҳари маъно бардоштааст, собит месозанд.

Боби охирини пажӯҳиш «**Таъсири поэтики Бедил ба суҳанварони адабиёти тоҷикии Фарорӯд (аз нимаи дувуми асри ҳаҷдаҳ то аввали асри бист)**» унвон дошта, аз ду фасл – «Мактаби пайравони Бедил дар адабиёти тоҷикии Фарорӯд» ва «Таъсири Бедил ба шоирони давраи бозгашти адабӣ (дар мисоли ашъори яке аз пешгомони он – Сабоҳии Бедгулӣ)» иборат аст.

Муҳимтарин нукта дар фасли аввали ин боб дар он зоҳир мешавад, ки муаллифи рисола кӯшиш намудааст, ки тозақориҳои суҳанварони ҳавзаҳои адабии Мовароуннаҳрро то зуҳури шахсияти адабии Бедил нишон диҳад. Ин даъворо ишораҳои ӯ ба шеърӣ Сайиди Насафӣ собит мекунад, ки ҳамчун пешқадамтарин шоири мактаби сабки ҳиндӣ то ба майдони суҳан омадани Мирзо Абдулқодири Бедил шухрат дошт. Дар қанори Сайидо боз садҳо суҳанвари дигар буд, ки обуравгони каломи шоиронашон таровати хоси сабки ҳиндӣ ва мактаби вукӯъ дошт. Аҳбори «Музаккир-ул-асҳоб»-и Малехи Самарқандӣ ва тарзи нақду суҳансанҷии ӯ ҳақиқати гуфтаҳои моро таъйид месозад.

Шоистаи таъкид аст, ки муаллифи рисола бо зикри номи якчанд шоир аз густураву имтидоди мактаби Бедил дар қаламравии кунунии Осиёи Марказӣ ишора мекунад ва чанд мисол аз Нақибхон Туғрали Аҳрорӣ, Зуфархон Ҷавҳарии Истаравшанӣ ва шуарои дигар меоварад.

Дар тадқиқот дар мисоли ашъори Сабоҳии Бедгулӣ нишон дода шудааст, ки дар замони таҳаввули сабки бозгашт ё наҳзати адабӣ, ё замони «гурез» аз тарзи суҳангустарии Бедил боз ҳам шоироне берун аз

хоки Ҳинду Мовароуннахр пайдо шуданд, ки пайраву мустақбали ӯ будаанд.

Таҳқиқоти Н. Нуров мавзӯи бисёр доманадор буда, бо забони муҳками илмӣ ва бинишу мустақилияти фикриву фардӣ таълиф гардида, аз нигоҳи фарогирии манобеи бадеӣ, адабӣ, таърихӣ, осори таҳқиқӣ, шинохти равишҳои писандидаи нақду суҳансанҷӣ, мубоҳисаорӣ, тадқиқи муфассали мавзӯоти меҳварии илмҳои таърихи адабиёт, поэтика, сабкшиносӣ, шарҳнигорӣ, сарчашмашиносӣ, матншиносӣ, забоншиносӣ, қорбасти маъхазҳои нодир, истифодаи огоҳонаи усули пешрафтаи пажӯҳишоти филологӣ қомеъҳои диссертант равшан зухур меояд.

Бо вучуди қомеъҳои сершумори бебаҳс ва вусъати донишу маҳорати пажӯҳандаи диссертант дар он чанд норасоӣ ба назар мерасад, ки ислоҳи онҳо боиси афзудани ҳусни рисола хоҳад гардид:

1. Дар таҳқиқот ба ғайр аз ғазал ва як-ду ишора ба асари насрии «Чаҳор унсур»-у маснавиҳои «Муҳити аъзам» ва «Тӯри маърифат» муаллиф ба осори дигари Мирзо Абдулқодири Бедил таваҷҷуҳ накардааст. Ба назари мо, барои нишон додани иқтидори шоирии Бедил ва муқоисаи ҷанбаҳои поэтикии шеъри ӯ истифода аз китобҳои дигари суҳанвар низ ба фоидаи қор хоҳад буд.

2. Иттилооти илмӣ дар боби панҷум ғунҷоишёфта шакли обзорири гирифтааст ва тақмили ғасли аввали ин боб боиси тадқиқи ҳамаҷонибаи мавзӯ мегардад.

3. Забони таҳқиқот нисбатан мураккаб буда, муаллиф қалимаҳо ва воҳидҳои туфайлии арабири зиёд ба қор бурдааст. Суфтаву равон сохтани забони рисола роҳи маърифати шеъри Бедилро барои аҳли илм ва иродатмандони ӯ осор хоҳад қард.

4. Дар таҳқиқот ҷо-ҷо риоя нагардидани Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ ба назар мерасад.

Камбудиҳои зикршуда ислоҳпазир буда, ба мундариҷаву сохтори умумии рисола ҳалал ворид намесозанд ва ба салоҳ даровардани таҳқиқот заҳмати зиёдро талаб намекунад.

Диссертатсияи доктории Нуров Нуралӣ Норович дар мавзӯи «Поэтикаи ғазалиёти Мирзо Абдулқодири Бедил» ба талаботи оинномавии Комиссияи Олии Аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.01.01 – Адабиёти тоҷик мебошад.

Такризи муассисаи такриздиҳанда дар ҷаласаи кафедраи назария ва таърихи адабиёти Донишқадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода рӯзи 27 -уми декабри соли 2019, таҳти қарори № 5 бо иштироки диссертант муҳокима гардид.

Иштирок доштанд: 18 нафар.

Натиҷаи овоздиҳӣ: тарафдор -18 нафар, зид -0, бетараф-0.

Раиси ҷаласа,
номзади илмҳои филологӣ, дотсент

Шамсов Нурмад
Сирочович

Эксперт,
доктори илмҳои филологӣ

Давлатбеков Лоло
Мирзоевич

Котиби ҷаласа,
доктори илмҳои филологӣ

Восиева Рухшона
Қурбоновна

Имзои Шамсов Н. С., Давлатбеков Л. М. ва
Восиева Р. Қ.-ро тасдиқ мекунам:

Мудирӣ шуъбаи кадрҳои
Донишқадаи давлатии забонҳои
Тоҷикистон ба номи
Сотим Улуғзода

Начмуддинов Ш. М.

Нишонӣ: 734019 Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе,
Кӯчаи Муҳаммадиев 17/6., Тел: (+992915480377)
232-50-00; E-mail:shamsov1960@mail.ru